

ZSIGMOND KIRÁLY
CZÍMERLEVELEI.

(EGY CZÍMERRAJZZAL.)

IRTA

CSOMA JÓZSEF.

KÜLÖNLENYOMAT A «TURUL» 1896. ÉVI FOLYAMÁBÓL.

BUDAPEST.

1896.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

A heraldikában kétségtelenül korszakot alkot azon momentum, midőn egyes uralkodók s koronás fők festett czímerrel díszített oklevelekben adományoztak híveiknek czímereket.

Ezen kort megelőzőleg a heraldika kútforrásait a pecsétek és czímerkönyvek képezték. Azok hitelesek voltak ugyan, de nem teljesek, — hiányozván rajtuk a czímer színei; — ezek teljesek voltak, de nem feltétlen hitelesek. Az armálisokba festett czímerek a teljességet a hitelességgel egyesítették magukban s ezáltal a heraldika elsőrangú kútforráivé váltak. A festett czímerekkel ellátott armálisok kora a XV. század megnyiltával kezdődik. Németországban Rupprecht, Magyarországon Zsigmond király volt első, ki festett czímereket adományozott.

Ezen Zsigmond korabeli armálisok hazai heraldikánk elsőrangú érdekességei. Fölismerte azok fontosságát társulatunk mindjárt megalakulása alkalmával, a midőn folyóirata első füzetében ezeknek közlését kezdette meg a Mohorai Vid czímerével s ez idő óta 13 év alatt azok

hosszú sorozatát adta szakszerű leírások kíséretében.¹

* * *

Zsigmond királytól aránylag nagy számmal maradtak fenn címerlevelek s ezek nagyrésznének adományozása utazásai tartama alatt történt, annyira, hogy eddig ismert címerlevelei közül csak 5-öt adományozott itthon, a többi 59 külföldön állíttatott ki.

Ezen tömeges címeradományozás indító oka nem a gyakran üres állampénztár segélyezésében, sem híveinek olcsószerű megjutalmazási módjában keresendő. Ennek oka korábbi nyomokra vezethető vissza.

Magyarország nem volt hűbéri állam. Itt az ebből folyó lovagintézmények s a címerek fontosságának tudata sem verhetek mély gyökeret. Azonban részben a szomszédság folytán, részben a bevándorlott idegen lovagok befolyása következtében nem zárkozhatott el teljesen a

¹ Ezen közlemények folytán folyóiratunk, a «Turul», heraldikai érdekesség tekintetében messze túlhaladja a német szakfolyóiratokat, melyek a régibb eredeti armálisokat csaknem teljesen ignorálják. Megmagyarázhatatlan különösen a «Deutsche Herold»-ban követett amaz eljárás, mely szerint az mellékleteit minden heraldikai észszerűség ellen következetesen fénynyomatban adja, melyek a színeket nem tüntethetik fel.

nyugati áramlatok befolyása elől. Már Árpád-házi királyaink alatt megemlékeznek krónikásaink a székesfejérvári tornáról, melyben első nemzeti hőszünk, Szent-László, még mint ifjú herceg, az idegen származású Videt legyőzte.¹ Más helyen² egy pozsonyi tornáról tesznek említést, melyet II. Endre király az 1220-ik évben rendeztetett, talán az ekkor betelepült Johanniták hatása alatt.

A lovagkor szellemétől áthatott Anjou királyaink alatt ébredt fel nálunk is a lovagi szellem. E fény s pompakedvelő királyaink fényes udvartartása, mely maga köré gyűjté az ország főurainak színe-javát, külföldi lovagok nagy számát, megteremté nálunk is azon lovagintézményeket, melyek a fény és pompa kifejtésében, személyes erő és bátorság kitüntetésében s harczjátékok rendezésében nyilatkoztak, a nélkül azonban, hogy ez utóbbiak a külföldön dívó tornaszabályokhoz hasonlóan szerveztettek vagy szabályoztattak volna. Anjou királyaink uralkodása, különösen a valódi lovag: I. Lajos királyunk alatt több harczjátékról adnak tudomást írott emlékeink, a nélkül, hogy tornakönyvekről, vagy tornanemesekről említés tétetnék. Hazánkban nem voltak élesen kiváló

¹ Zsindely, Lovagintézmény, 128. l.

² Scriptores Rer. Germ. ed. Mencken, II. k. 2062. l.

nemesi fokozatok, itt minden nemes joggal szállhatott sorompóba, ha akart s ha élete s viselete ellen az erkölcs szempontjából kifogás nem tétetett.

Nagy-Lajos királyunk elhunytával letűnt egy időre a lovagintézmények iránti érdeklődés is. Hazánk Lajos halálától, az 1382-ik évtől 1410-ig pártvillongások és belviszályok színtere volt. A harczjátékok szüneteltek s nagyrészt feledékenységbe mentek.

Említenek ugyan ez időszakban is egy harczjátékot 1396-ból, a midőn II. Mánuel császár felsegélésére a török ellen nagyobb keresztieshad indult, melyben több mint 10,000 francia lovag vett részt, János neverszi gróf, Fülöp és Henrik Berry herczgei s Jakab lamarchei gróf vezérlete alatt. E seregben német, angol, olasz, cseh és lengyel lovagok is nagy számban voltak. Az idegen lovagok tiszteletére a magyar király Budán nagy és fényes lovagjátékot rendezett.¹ E díszes hadsereg a magyar hadakkal egyesülve volt az, mely a nikápolyi ütközetben a török hadak ellenében vereséget szenvedett.

Így érkezett el az 1414-ik év s vele a konstanczi zsinat megnyitásának ideje. A bodeni tó partján fekvő kicsiny városkában oly nagy s oly fényes nép gyülekezett, minő talán együtt sehol

¹ Boucicaud marsal viselt dolgainak könyve.

soha sem volt. A zsinaton megjelentek Zsigmond király, a birodalom feje, a fejedelmek, főurak és grófok, a főpapok s ezek némelyike egész hadcsapatot kitévő kíséretet hozott magával. Az egyházi férfiak száma 18,000 volt, az összes idegeneké másfél százezer, melyek nemzetek s nemzetiségek szerint egymást akarták felülmúlni fényben és pompában, köztük a magyar főurak s nemesek fényes kíséreteikkel. Garai Miklós nádornak 300 főből álló kísérete volt, az esztergomi érseknek, Ozorai Pipónak egyenként 160.

A fényes gyülekezet, mely négy évig ülésezett a keresztény egyház ügyeinek rendezésében, a pihenés napjait az odagyűlt színészek, szemfényvesztők nézésével, játékokkal, fényes díszmenetek s harcjátékok rendezésével töltötte el.²

*Lelica
János
nak*

S ezzel elértünk annak okához, miért találkozunk Zsigmond királynak oly tömeges címeradományozásaival külföldi útjaiban, különösen Konstanczban?

A mi magyar nemes uraink itthon, a haza határain belül, büszkék voltak ugyan nemesi voltukra, féltékenyek nemesi birtokaikra, kiváltságaikra, az ősiségi törvényekre való tekintetből gondos evi-

² Egy ilyen harcjáték alkalmával szökött meg XXIII. János pápa ausztriai Frigyes segélyével futárnak öltözködve.

dentiában tartották családfájukat, de nem levén fogékonyságuk a címerek iránt, nem is sokat gondoltak azzal, hiszen adományleveleiket a király, perpatvaros irataikat a nádor, országbiró, káptalan vagy vármegye úgyis megpecsételte. Sok olyan régi nemes úr vett részt Zsigmond király kíséretében, kinek címere nem volt, közöttük a király allovázmestere, Halmai Bor Mihály, ki máskülönben régi jó nemes családból származott.

De midőn ezek Konstanczban időztek, megláták, hogy a díszmeneteknél, harczjátékoknál a címér nem nélkülözhető, hogy különösen a ki ez utóbbiban részt akar venni, okvetetlen címerrel kell birnia, nemcsak azért, hogy azzal pajzsát, lova köpenyét díszítse, de hogy sisakdíszét a harczjátékokat megelőző bírálatnak alávetesse.

Ezen hiány gyors pótlásának következményéül tekintjük mi a Konstanczban kelt címérlevelek nagy számát, melyek ezen nagy szám mellett még többnyire közös címerek is, a mennyiben nemcsak az egy közös törzsből származóknak, hanem ezek rokonai, ismerősei, sőt barátaiknak is adományoztattak. A Konstanczban rendezett fényes ünnepekre vezethető vissza a Soósok, Nagymihályiak azon kérelme is a királyhoz, hogy meglevő címereiket nemeségük fényének emelésére aranykoronával ékesíthessék.

Ezen feltevés mellett bizonyít az is, hogy a konstanczi zsinatot megelőzőleg az első ismert címerlevél kiadásától, 1405-től 1414-ig számított kilencz évi időszakból csakis egy címeradományozást ösmerünk: a Garázda Miklósét, a konstanczi zsinat megnyiltával azonban nagy számban sorakoznak egymásután az adományozott címerlevelek.

* * *

A Zsigmondkori armálisokba festett címerek — a legrégebb Tétényi-féle címert sem véve ki — késő-gót modorban készültek, noha még akkor a pecséteket nagyrészt kora-gót modorban vésték. A csupor és csöbör-sisakot a csőr-sisakok váltják fel s ezt alkalmazzák is mindig következetesen. A takarók is veszteni kezdik eredeti rendeltetésüket, csakis a Tétényi címernél szolgálnak azok a sisak takarójául, a többinél meghosszabbodnak s a sisakkal együtt a pajzs oldalait is keretelik.

Legnagyobb változatosságot találunk a pajzs idomainál. Találunk ezen címerfestményeknél háromszög-pajzsokat, de ezek nem a kora-gót háromszög-pajzsok többé s nem az uralkodó stíl kifolyásainak, hanem csak mintegy az azokra való reminiscenciának tekintendők, nem is átmenetileg, hanem szórványosan fordulnak elő, a legrégebb Tétényi-címertől Paczali Peres András 1431. évi címeréig.

Gyakori idom az alúl kerek pajzs, mely az ezen korban mindiggyakrabban feltűnő komplikált pajzsalakok befogadására alkalmasabb volt s alkalmazása mintegy szükséggé vált a háromszögű pajzsban el nem helyezhető címereképeknél.

A harmadik s leggyakrabban előforduló pajzs-idom az alúl kerek pajzsokból fejlődő tárcsa volt. Ez eleintén csak a pajzs egyik oldalvonalának csekély behajlásában nyilatkozott, később a tárcsa-alak mindjebben fejlődik, a nélkül azonban, hogy a tárcsát később annyira jellemző bevágást, mely a gyakorlati életben és harci küzdelmekben a dárda nyelének befogadására szolgált, bármelyikénél is észlelnők.

Az egyetlen címerpajzs a Krisztalóczi Tarkasics Józsaé, melyen a dárda befogadására bevágást találunk, még pedig a pajzs felső karimáján.

A címeknek egyik — ha nem is feltétlenül szükséges — kiegészítő alkatrésze a sisak-korona.

A XV. század elején a sisakkoronát, mely később a nemesi címerek általános kelléke és ismertető jele lett a polgári címerekkel szemben, még kiváló kitüntetés jelének tekintették, azt egyes, már elébb is címerrel bíró nemesek, mint jutalmat kérték az uralkodótól, nemesiségük fényének emelésére.¹

¹ L. a Garai (1416), Soós (1418), Nagymihályi (1418) címereket. Nálunk az első sisak-koronát a Vadkerti címeren látjuk.

Kevésbbé fontos az aranysisak.

Ez nemcsak a Zsigmondkori címerleveleknél, de az egész magyar heraldikában jelentéktelen. Csak a véletlen művének, vagy a címerfestő-szeszélynének tekinthető, épen úgy, mint az ezüstkorona, melyet itt-ott kedvező színbeosztás elérése végett alkalmaztak. E feltevés mellett bizonyít az, hogy az egyetlen Hunyadi Jánost kivéve — ki 1453-ban kap aranysisakos címert, noha ez is csak a véletlen művének tekinthető — Básznay János, Nagymihályi Albert, Bajnai Both kiknek armálisán szintén ott díszlik az aranysisak, egyáltalán nem voltak oly állásban s az érdemek oly magaslatán, hogy ezen — külföldön csak fejedelmi személyeket illető — kitüntetésben részesülhettek volna. De ha ez valóban kitüntetésnek volna tekinthető, úgy az bizonyosan külön felemlítenék az okirat szövegében, mint annak idejében a korona, melyet a címerkérők nemességük nagyobb dicsőségére¹ kértek és nyertek.

* * *

E címerlevelek némelyikét a király önszántából, «proprio motu» adományozta egyik-másik hívének, kiemelvén, hogy az adományozás

¹ «Ad maiorem nobilitatis gloriam». — «Ad maiorem eminencioris nobilitatis gloriam».

nemessége nagyobb dicsőségére történik, másokat befolyásosabb egyének ajánlatára. Ez jelezve is van az oklevél szövegében, de viszont az «ad maiorem nobilitatis gloriam» formula kimarad. Az előbbi esetben előkelőbb, az utóbbiban szerényebb sorsú egyéneket ért a címeradományozás. De Zsigmond korában mind azok, kik címeradományozást nyertek, már előzőleg is nemesek voltak. Kivételt ez alól csak a Vadkerti Benedek adományos társa, Pataki Nagy János s Zágrábi Dabi Mihály képeztek, kiket az armális egyzsersmind nemesi rangra is emelt.

Két címerlevél van az eddig ismertek között, mely magyar embernek adományoztatott ugyan, de a római császári birodalmi pecséttel van megerősítve: a Kölkedi és Azyvelghy Benedeké. Ez utóbbinál a kancellár vagy más főméltóság nevének felemlítése is hiányzik. E két oklevél magyar királyi adományozásnak nem tekinthető.

A Zsigmondkori armálisok között vannak teljes és nem teljes szövegűek, a szerint a mint azok az adományozott címert le is írják, vagy csak az oklevelek elejére festett címerre utalnak. Az armálisok ezen nem teljes szövegét épen az oklevélre festett címerek hozták használatba. A megelőző időkben nem lévén festett armálisok, az adományozott címert feltétlenül szükség volt a szövegben leírni. Míg a festett

címerrel ellátott armálisoknál azok leírását feleslegesnek tartották.

Sajnos, ez utóbbi alakja volt az oklevélnek. általánosan szokásban, az előbbi csak kivételt képezett s ez az oka, hogy több olyan e korból származó armális hiteles szövegét ösmerjük. részint kiadott codexeinkben, részint káptalanok, megyék s egyesek levéltáraiban, melyeknél az adományozott címer ismerete az eredeti oklevéllel együtt örökre elveszett.

* * *

A címer a Tétényi, Chapy és Kölkedi armálisoknál az oklevél közepére van festve, a többinél kivétel nélkül annak jobb-felső sarkára, vagyis kezdetére. ^{bal}

Ez utóbbi elhelyezés hátrányosabb, mint az első, mely Francia-, Angol-, Németországban s Németalföldön dívott, hol a pajzsalak szabadon követi azon irányt, melyet akar, mely a heraldika természete folytán többnyire a jobb oldal, és nincs kötve azon udvariassági formulákhoz, melyek a heraldikában kötelezők.

A pajzsalak, ha eredetileg jobbra álló helyzete van, szembe fordul a feleség címerének, az összetett címereknél a következő pajzsalaknak, ha sisakdíszül alkalmazzák, a társsisakdísznek, ha sírkőre van vésve, az oltárnak, az

armális elejére festett címer: az adományozó koronás fő nevének.

Zsigmondkori címereink közül csak kevés vét az udvariasság ezen törvénye ellen s épen azért, mivel legtöbbje az oklevél elejére van festve, nagyon kevés azok között, mely a *«jobb»* irányt követi.

Ezen címerek kivitele, technikája, műbecse nagyon különböző. Vannak közöttük — különösen az olasz földön s Nürnbergben adományozottak, — melyek valóságos miniature műreamekek, de viszont vannak olyanok, melyek a heraldikai szabályok és formák alapos ismerete mellett durván s kezdetlegesnek látszó technikával vannak a pergamenre vetve. Ez kétségtelenül arra enged következtetnünk, hogy ezen címereket Zsigmond király hosszas utazásai alatt itt-ott helyi címerfestők festették. E feltevés annyival inkább helyes lehet, mert ő volt az első, ki festett armálisokat adományozott s bár a címerek megfestését mindig ahoz értő, a heraldikai szabályokban jártas egyénekre bízta, de a királyi kancelláriában még nem volt szervezve a rendes címerfestők állása, mint már utódainál. Zsigmond király címerlevelei közül 2—4 címernél biztosan állíthatjuk ugyan, hogy az egy és ugyanazon festő műve, de az adományozott címerek technikája és szerkezete városok szerint változott.

Jeles heraldikusunk Csergheő Géza alaposan kimutatta ezen címerek egyrészénél a festők által elkövetett technikai hibákat.¹ Ezek ismétlésébe nem bocsátkozom, csak annyit jegyzek meg, hogy ettől az újabban publikáltak és felfedezettek sem mentesek s mindjárt legrégibb festett címerünk is, Tétényi Andrásé, egy nagy technikai hibát mutat fel, hol a pajzsalak — a daru — állása nem egyezik a pajzshoz tengelyével.²

A heraldika egyik főszabálya az, hogy *«színre fém, fémre szín alkalmazandó»* s azon címerek, melyeknél ezen szabály ellen vétének, gáncsos címereknek neveztetnek. E szabályt a XIV. század végéig úgy nálunk, mint külföldön folytonosan szem előtt tartották a címerek szerkesztésénél, de mihelyt — a XV. században — szokásba jött a címerállatokat természetes színekben festeni, gyakrabban vétettek ellene külföldön is, legkivált nálunk pedig oly kevéssé vették figyelembe, hogy Zsigmondkori címereink nagyrésze gáncsos s nagyon könnyű azok elősorolása, melyeknél ezen szabály ellen nem vétettek. Ennek oka egyrészt az volt, hogy ha-

¹ «Kritikai megjegyzések a folyóiratokban közölt XV. századi címerekre.» (Turul, IV. évf., 173. l.) és «Néhány XV. századi címerlevél.» U. ott, VI. évf., 136. l.

² Színes hasonmását közli b. Nyáry Albert, A heraldika vezérfonalában.

zánkban pajzsszínül nem igen alkalmazták az ércszíneket, — összes heraldikánk pajzsszínét a veres, de főképen a kék szín képviseli, más színűek csak kivételnek tekinthetők; — másrészt azon szintén nemzeti jelleg, hogy heraldikánkban a címérállatokat s alakokat már nagyon korán természetes színeikben festették. Hiszen veres vagy kék pajzsban is csak azért találkozunk oly gyakran az arany griffel és oroszlánnal s ezüst egyszerűvel, mert címérfestőink a griff s oroszlán természetes színének a sárgát, az egyszerűnél a fehéret tartották. Ezen naturalista irány mellett könnyű volt a vétség a tiszta heraldika említett főszabálya ellen.

Különben a mázok elleni vétség — más tekintetben is sokkal szembeötlőbb alakban — már nagyon korán nyilatkozik. Példa erre a Vadkerti címér (1415), hol a pajzs kék, pajzsalakja veres, ezzel szemben a takaró kívül barackvirágszín, belül sárga; vagy a Harsági Farkas Mártoné, melyben a kék pajzsban növekvő természetes színű medvét ábrázoló címér takarója kívül zöld, belül sárga.

* * *

A címéradományozások korával a címéralakok komplikált szerkezete, mint korai heraldikai hanyatlás, nálunk csakhamar bekövetkezett. XIV. század végéig heraldikánk, mint azt e korból származó sphragistikai emlékeink

mutatják, lépést tartott a nyugati heraldika nemes egyszerűségével. Ha nálunk nem (is volt) soha kedvelt a heroldalak s ilyeneket csakis leginkább külföldről származott nemzetségeink címereiben találunk, de e heroldalakok mellőzésével megelégedtek valamely egyszerű címeralakokkal: egy sassal, oroszlánnal, griffel, szarvassal. A címeradományozások kezdetén mindjárt előtűnnek az összetett címerek. A Vadkerti címer még csak 1415-ből származik s már is nagyon elűt az előző korszak nemes egyszerűségétől.

Némelyik címerlevél szövegében külön is meg van említve, hogy a kérelmező már kész címertervet nyújtott be adományozás végett. Ezen címertervek már nemzeti sajtóságunknál fogva sem igen lehetnek egyszerűek, s mintegy elkerülhetetlen következményül tekintendő azok naturalisztikus ábrázolása. A Tarkasics címer első pillanatra hibásnak látszik,¹ úgy tűnik fel, mintha pajzsában a természetes alakjában festett címerállat: a sas, nem volna a tengely irányában rajzolva. A sas e helyzete a naturalisztikus ábrázolásban leli magyarázatát, a mennyiben az nyakán nyíltól találva, eldőlni készül. E momentumot stilizált sassal ábrázolni alig lett volna lehetséges.

* * *

¹ Turul, 1884. évf. 156. l.

A valódi heraldikus csak úgy tekinti s látja a címereket, a mint vannak s nem igyekeznek azok jelentését kutatni, vagy értelmét magyarázni. Mindennek daczára el kell ösmernünk, hogy a címerképek egy részénél bizonyos szimbólika a legrégibb idő óta, még azon korból észlelhető, midőn a címereket még önként veték fel s nem uralkodók adományozták.

Sajnos, hogy nemzeti irodalmunk a heraldikát, egész múltján át, folyton mostoha gyermekének tekintette. A nyugat históriás énekei még a german mythologia hőseit is címerekkel ékesítik fel, egy-egy troubadour éneke címerkönyv módjára ontja a címerleírásokat, címer s tornakönyvek, címertanok nagy száma áll rendelkezésükre s későbbi is, a XVI—XVIII. század krónikásai folyton a heraldikát léptetik előtérbe, képes ábrázolataik a csataképek s hősök arczképei mellett, főképen címereket ábrázolnak. Nálunk históriás énekeink, krónikáink — kivéve talán a képes krónikát — a címerekről mélyen hallgatnak, címerkönyveink és címertanaink nincsenek s daczára annak, hogy nemességünk folyvást használta pecsétein címerét, azzal nem sokat gondolt, címerbitorlásért soha szót nem tett. Innen van az; hogy a ki nálunk kutatásai alapján valamely heraldikai elvet vagy tételt felállít, annak helyességét s valóságát külföldi kútfőkből kell bizo-

nyitania és azután alkalmazni hazai heraldikai viszonyainkra.

Német hősmondákban már a XIII. század legelején találunk a címerszimbolika nyomaira. A «Vigalois»-ban 1212 évből Wirnt von Gravenberch címerére vonatkozólag ezt olvassuk:

«Uf ir schilde waren geslagen
Bare von rotem golde
Da bi man sehen solde
Daz ir herre was erslagen.»¹

Az 1300-ik évből származó Veronai Detrének (Dietrich von Bern) mondája² egész sorát adja a szimbolikus címerleírásoknak, a hol Detre királynak s fegyvertársainak címereit írja le. Ezekből idézek néhány példát:

«Dietrich király pajzsa következő volt: veresre volt mázolva, belé arany oroszlán festve. Mióta Dietrich berni király lett, megbővítette azzal, hogy az oroszlán fejére aranykoronát illesztett. Ezen címert viselte zászlóján, nyergén, hadi öltönyén, erről ismertek reá, bármerre lovagolt. Ezen címert azért viselte, mert miként az oroszlán a legnemesebb állat méltóságára és bátorságára nézve s a világ minden állatai félnek tőle, úgy volt Dietrich király is

¹ Seyler, Gesch. der Heraldik.

² Wilkina und Niflunga Saga, oder Dietrich von Bern und die Niebelungen. Uebers. von F. H. v. der Hagen. II. k. 7—25. ll.

rettenthetetlen s minden emberek között leghatalmasabb és mindenki félt tőle és fegyverétől. És régi szokás szerint oroszánt senki sem viselhetett pajzsán, ki valaha megfutott.»

«A gögös Heime pajzsa kék volt, rajta egy ló, világos színben, ez volt látható összes fegyverzetén. A kék szín hideg keblét és ádáz szívét jelentette, a ló rokonai foglalkozását (lőtenyésztők s idomítók voltak) s azt, hogy ő volt a legjobb lovas.»

«Witignek pajzsa fehér volt, benne a veres kalapács és harapófogó atyja mesterségét, a három karbunkulus kő anyját jelentette. Sisakján veres aranyból mérget okádó sárkányt horodott, hogy mindenki tudja, ki véle találkozik vagy mérközni akar, hogy minő félelmes az ő ereje s haragja.»

«Hornboge pajzsa barna volt, benne arany ölyv, mely előtt két madár repült. A barna szín lovagi voltát jelentette, s a mint gyakran egy ölyv előtt két madár repül, úgy lovagolt Hornboge az ő ménlován, gyorsan és bátran ellenségei után.»

«A büszke Fasold s testvére Ecke pajzsa olyan volt, mint az arany és reá veres oroszán volt festve, mint Dietrich királynál, csak-hogy ez széltében feküdt a pajzson és nem volt koronája. Az oroszán azt jelentette, hogy ők inkább meghalának, mint megfutamodjanak.»

«Dietrichnek pajzsa azért volt aranyos, mert anyja nemes volt. Gunther király pajzsa fehér volt, benne sas, fején koronával. A sas fején azért volt korona, mert ő király volt s azért viselte ezt a jelvényt, mert a sast minden állatok királyának nevezik. Testvére Hagen pajzsán a sas nem volt koronás, mert ő nem király» stb.

Ezen példákból meggyőződünk, hogy a címmer-szimbolika nem egyedül a czopf-heraldika vívmánya, virágzott az már a heraldika fénykorában is, miről a minden nemzeteknél előforduló nagyszámú s igen régi korból származó beszélő címerek is tanúskodnak.

Hazai heraldikánknak a címmer-szimbolikára vonatkozó legrégebb írott emléke V. Lászlónak Hunyadi János részére 1453-ban adományozott armalisa, melynek szövege szerint a címmerbővítés új részleteinél a fehér alap' a hős igazlelkűségét, a koronát tartó veres oroszlán magát a hőst jelképezi, ki a koronát s jogait hősteteivel támadóitól megvédelmezte s a királyt annak birtoklásába segítette.

A korra régibb Kölkedi armalisba foglalt erőszakolt czimermagyarázat¹ alig képez adatot a címmer-szimbolikához.

Ezen első írott emléket századokkal megelő-

¹ Schönherr Gy. A Kölkedi család címmerlevele 1429-ből. Turul, 1896 évf. 37. l.

zöleg érezzük a szimbolikát a magyar heraldikában. A Divék nemzetség medvéje, a Berzeviczyek és Zsegrai Poochok kőszáli kecskéje csak a Kárpátok tövében, az Ilosvayak¹ és Kállayak² hala ezen családok legrégibb címereiben, csakis a halakban gazdag Tisza partján teremhettek meg. E példák megfordítva alig képzelhetők. Egy olyan család címerében, mely az alföldi síkon élt, alig képzelhetünk olyan állatot, mely a felvidék rengetegeiben tanyázott.

A szimbolika a századok fejlődésével mind nagyobb tért hódított a heraldikában, annyira, hogy Zsigmondkori címereink legnagyobb részénél kisebb-nagyobb mértékben megtaláljuk a szimbolikus hátteret s ritka közöttük a heraldika őseredeti rendeltetésének megfelelő egyszerű címer.

Miként fentebb láttuk, az oroszán a heraldikában a régi lovagiság legkifejezőbb jelképe volt; az erős, a bátor, a nagyszívű, az ádáz oroszán, legjobban kifejezte a középkori lovag eszményét. Ezért találkozunk vele általában, de különösen hazai címereinkben oly gyakran, hogy a magyar heraldikát, — a németek sas-heraldikájának s a francziák lilium-heraldi-

¹ Siebmacher, Suppl. 45. tábla.

² U. ott. 49. tb.

kájának mintájára — bízvást az oroszlán heraldikájának nevezhetjük.¹ Ennek jelképét látjuk a Chapyak címérében is, hol a jobb szemén nyíllal megsebesített oroszlán maga Chapy András, kinek érdemeit az oklevél felsorolván, megemlíti a morva Osztró vára alatt vívott ütközetben tanúsított vitézségét, hol a csata hevében fél-szemét kilőtték.² Valószínűleg ilyen szimbolikus arczképe Lászlókarcsai Török Pálnak azon oroszlánfő, melyen e címerpajzsba bevett széles pallas oly mély sebet vágott.³

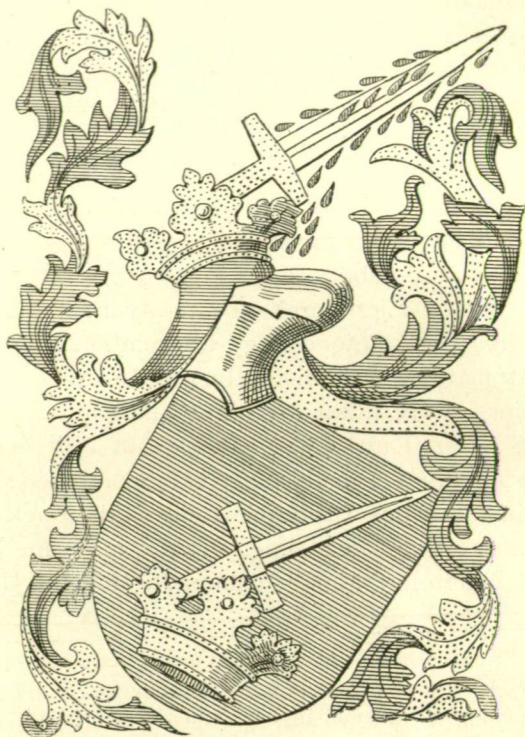
Vannak a címerek között olyanok, melyek a címerekéző életének egy-egy emlékezetes momentumát örökítik meg. Ilyen a Csontos család címere, mely miként azt más alkalommal jeleztem, egész hadtörténelmi epizódot állít elénk; a Szlopnayéké, mely egy vár hősiességét példázza; a Kis-Tárkányié, mely az illetőnek egy farkassal való küzdelmét örökíti meg, mely ~~ő~~ éjjel, hihetőleg álmában támadta meg; a Hart

¹ Az oroszlán eleintén nagyon előkelő címérállat volt, de az különösen nálunk annyira általános és közönséges lett, hogy minden jobbágy, ki címérlevelet váltatott magának, felvehette címérébe s fel is vette azt a legtöbbszőr, karmaiban kardot tartva. Sőt nálunk sok olyan család, ki ősi címérét elfelejtette, hamar helyettesítette azt a kardot tartó oroszlánal.

² Turul, 1883. évf. 116. l.

³ Turul, 1895. évf. 38. l.

sági Farkas dárdával átszúrt koronás medvéje,
a Petneházyak nyilazó oroszlána, a Recskyek

torkon karddal átszúrt farkasa, a Sye Mihály
koronára illesztett véres pallosa,¹ a Leszteméryek

¹ Ezen 1418-ban Sye másként Dömötör Mihálynak s rokonainak adományozott czímer hasonmását a Mester-

nyíllal átlőtt lába, az Ábrámfalvyak nyíllal megsebzett medvéje, mind egy-egy ilyen hadászati, vagy vadászati momentumot örökít meg.

Az Eresztvényi Ferencz nyárson sülő halakirály szakácsának foglalkozását példázza, a Daby Mátyás címerében az arany szarúfa köré illesztett három odvas fog szintén a czimerszerző udvari chirurgusnak mesterségére vonatkozik, Kőszegi László címerében a koronából növekvő két kar (a jobbikban kard, a balban kalászkok) mutatja, hogy ő a háborúban vitéz katona, a békében nyugodalmas gazdálkodó ember volt.

Vannak közöttük sok olyan komplikált címerek, melyeknek vonatkozásait ma — századok múltával — nem érthetjük, s ritka közöttük a Bászny, de főképen a Szecsődy címerhez hasonló, melyek, minden szimbolikát kerülő nemes egyszerű szépségeikkel, hazai heraldikánknak mindenkor örök szép emlékei maradnak.

* * *

Vannak Zsigmond király címerlevelei között, melyek mint művelődéstörténeti és vi-

házy Bálintéval (Buda, 1436) együtt Balogh Gyula úrnak, a «Vasmegye nemes családjai» t. írójának lekötelező szívesességéből bírom, kinek e helyen is kifejezem köszönetemet.

viselkedések érdekesesek.¹ De ezeknél azon kétsé-
günk támad: vajjon egyáltalán bírnak-e ezek
értékkel nemzeti szempontból? Magyar viselete-
ket ábrázolnak-e az alakok, vagy külföldieket?
Vett-e a külföldi festő, ki e címereket festette,
annyi fáradságot, hogy alakját magyar viseletbe
fesse, vagy csak állását vagy foglalkozását vette
tekintetbe s úgy festette meg, a minő viseletet
saját hazájába hasonló állásban viseltek? Ezen
kérdésekre tüzetesebb vizsgálódás után azt felel-
hetjük, hogy ezen művelődéstörténeti motívu-
mok hazai szempontból fontossággal nem bírnak.

Az eddig ösmert viseletképek közül meg-
emlíjtük a következőket:

Herenchényi János címérében (1432) egy
térdelő szűz, veres ruhában, fején rózsakoszorú-
rúval, kezében olvasót tart. E címer — mi-
vel hasonmásban nincs publikálva — nem is-
merjük s így mint viseletképhez nem is szól-
hatunk, de annál csakis a ruha szabása képez-
hetné megbeszélés tárgyát.

Korra nézve legidősebb costume-czímer a Mo-
horai Vid címere, mely egy mameluk vagy
beduinhoz hasonló torzalakot ábrázol erős, hor-
gas orral, félelmes nagy szájjal. Valószínűleg
szimbolikus címerkép, azt példázván, hogy a

¹ Egynémelyikét Dr. Szendrei János ismertette Ma-
gyar viseletképek címerleveleinkben cz. művében.

czímerszerző ezen alakot a harcban minden félelmissége daczára legyőzte. Hasonló ehhez az Olsvay czímer¹ sisakdíszé, mely egy előkelő török vezér mellképét ábrázolja veres kaftánban, hosszú ősz szakállal, magas tollas süveggel, homlokán átkötött, hosszan lecsüngő fehér fátyollal, jobbában aranymarkolatú széles, rövid, görbe keleti kardot tartva. Ez valóságos remeke a miniature-festészetnek, s bár mint viseletkép keleti tárgyánál fogva nem fontos, de érdekes, mint fényes czáfolat azokra nézve, kik a heraldikában arczképírást keresnek. E két alakon oly erős az egyénítés az arczokon, minő az arczképírási bizonyítására felhozott példák egyikén sem, pedig a holt mameluk s az élő, vagy szintén holt nagyvezér nem jöhettek el Konstanczba, ülni a művésznek, hogy mellképeikkel a Moharay és Olsvay sisakját díszítsék.

Moghy Mátyás czímerének pajzsalakja egy szarvason lovagló kék ruhás, sárga főveges leány, ki jobbában korbácsot tart. Már a gondolat sem volt szerencsés, de kivitele még szerencsétlenebb. Jeles heraldikusunk Csergheő Géza a címeralakról írva, találóan jegyzi meg, hogy az «egy játékkereskedés kirakatába illenék.» Costumetani szempontból felette érdekes, azért is, mert legrégibb czímerünk, mely teljes emberi

¹ Eredetije a jászói káptalan levéltárában.

alakot ábrázol, de nem hazai szempontból. A ruháról nem sok megjegyezni valónk van. Sarkig érő az, mint általában minden nyugat-európai öltözék e korban. Hogy derekán övvel van leszorítva, ezt a lovaglás feltételezi. Hogy magyarnak tart-suk, arra nézve nincsen semmi jellegzetes ismer-tetője. Jellegzetesebb a fejét takaró főveg. Ez a XIV. században általában s a XV. században is dívott a németeknél s valószínűleg csak a ha-jadonokat illette, mert viselőjének hajzata min-dig szabadon omlott vállaira. Az előkelőbbek-nél felső koronáján koronás csipkézet volt, az alsóbb rangúaknál síma s mindkét esetben bé-léséhez varrt szalaggal volt az állhoz erősítve. A Manesse-codex női alakjai legnagyobbbrészt ilyen fejdíszszel vannak ábrázolva.¹ A XV. szá-zadban e fejdísz eléri azon magasságot, mely a Moghy-féle címéralakon látható, ekkor azon-ban a főveg felül van fátyollal az állon megerő-sítve, mely azt s a száját is takarja.² E XV. szá-zadi főveget, mint báró Nyáry e címér ismerteté-sénél megjegyzi, az erdélyi szász nők mai napig is viselik. A női alak kezében a korbácsot, báró Nyáry az orosz birodalom fél vad népeinél

¹ Manesse-Liederhandschrift, XVII., XXI., XLVIII. tábla.

² V. ö. Schultz Atwin, Deutsches Leben im Mittelalter, 384. l.

dívó lovagló eszköznek tartja, dr. Szendreyt ez szintén az északi népek szokására emlékezteti. Utóbbi az egész alakot, úgy, a mint az a pajzsba foglalva szarvason lovagol, jelmezalaknak tartja, s ez valószínű megfejtése is e csodálatos címeralaknak, melynek mását a címerszerző a konstanci fényes farsangi jelmezes menetekben könnyen megtalálhatta.

Viseletképet ábrázol a Bárczay család címeralakja is, a koronából növekvő vadászlegény. Az ezen alakon látható két öltönydarab, a gallértalan testhez álló, szűk újjú öltöny s a lapos puha lecsüngő fekete sapka ismét oly öltözék, melynek mását e korban megtaláljuk általában a nagyobb urak szolgaszemélyzeténél: a vadászoknál, sáfároknál, a bor, sör, dézsma-szedőknél, s az ú. n. «Blutvogt»-oknál.¹ Ezen öltönyre hidegebb időben egy másik, szintén testhezállót húztak fel, melynek gallérja volt ugyan, hogy a nyakát védje, de ujja nem, hogy a szabad mozgást ne akadályozza.

A Bárczay címér alakja, mint a jobb kart helyettesítő szarvasagancs mutatja, vadász legény volt. E motívum ugyan sem esztetikai, sem heraldikai szempontból nem mondható szerencsés gondolatnak.

* * *

¹ A dvorniki templom XV. századbéli üvegfestményén. Kleinpaul, Mittelalter. II. k. 521. l.

A harczy viseleteket ábrázoló czímerképek sem igen tüntetnek fel specialis magyar motivumokat.

A Szlopnay czímer pajzsalakjának: a várfokán harczoló vitéznek fején vaskalap van, mely francia eredetű s onnan származott át Németországba, de nálunk soha sem volt használatban. Emelt jobbában hosszú, széles, egyenes pallost tart, melynek kerek alakú markolat végétájánál anachronismust látunk, a mennyiben ezen XII—XIII. századi typus a XV. században már seholsem fordul elő, csak a markolat keresztvasa tüntet fel analogiát a XV. századbeli német pallosokkal. A testét fedő pánczélinget a már teljes vértzet mellett e korban általában egész nyugati Európában viselték s felette nem ritkán ujjatlan köpenyt, mely azt takarta.¹

A Leszteméri czímer pajzsalakja, a pánczélos láb, teljesen el van rajzolva s azt viseletképnek alig tekinthetjük. Az alsó és felső lábszárvasakat úgy, egy darabban, mint a hogy e czímernél festve vannak, soha sem viselték s nem is viselhették, mert ez a mozgást akadályozta volna. A lábfejet fedő pikkelyes sarúk tömpe ségének is a háromszög-pajzs az oka, mert ez

¹ V. ö. Henne am Rhyn, Kulturgesch. des deutschen Volkes, I. k. 269. l. Klempaul id. m. I. k. 17. l. Manesse-Liederhandschrift, XVII. és LXXXVII. tábla.

idő tájban általában a hosszú csőr-sarúkat viselték. Ilyen a buzogány is a Jersay czímerben.

A buzogány Nagy Géza szerint¹ nem magyar fegyver s műemlékeinken legrégebb magyar emléke a XV. század első feléből származik, a homoród-szent-mártoni falfestményen.² Ez ott csillagalakú. A XVI. századból alakos sírköveinken is feltalálható a buzogány, de ez a Telegdyén (1514 után) és Chetnekyén (a XVI. század vége) gömbalakú, a szepességi szászok között élő Schwaboroszkyn (1592) tagozott. A Jersay címertollas buzogánya nyugaton (a XIV—XV. században) volt elterjedve, míg nálunk ugyanakkor a nem ritkán præhistoricusnak tartott, nagyszámban előforduló bronz és vas, csillagos buzogány volt használatban. A törökökkel vívott folytonos harcokban később azoknak gömbalakú buzogány alakját vették át s a tollas buzogány nálunk a XVI—XVII. századokban, a német befolyás növekedtével lehetett használatban.

Vadászat köréből vett motivumokat a Bárczay címéren kívül más Zsigmondkori címereinknél is találunk. A Hotvafői címertollas arany leopárdjának karikával ellátott veres nyakörve mutatja, hogy szelidítve van és vadászati cé-

¹ Arch. Értesítő, 1890. évf. 403. l.

² Arch. Ért. 1885. évf. 215. l.

lokra használják. A vadászat ezen neme, noha nagyon ritkán, tényleg dívott a XV. és XVI. században, a midőn a lovas vadász a szelidített leopárdot háta megé, a lóra ültette, nyakörvének karikáján áthúzott kötelen tartotta s csak akkor bocsátotta el, ha a lovas előtt az üldöző vad felugrott.¹

A Zempléni Dávid czímerének heraldikai leírása következő: Ezüst pajzs, a pajzsfőnél három növekvő balra fordúlt sólyom, hátralebbenő arany zsinóros veres sapkával, a pajzs alsó része feketével haránt rostélyozott. A valóságban e czímer nem egyéb, mint a sólyomketrecz rostélykerítése, melynek tetején a három sólyom sort képezve áll. A sólyomokkal való vadásatról bőven emlékeznek a középkori művelődéstörténetet tárgyazo művek. Báró Radvánszky Béla is, ki e czímert ismerteti,² röviden megemlíti, hogy a sólymok szemeit elfedő sapkák karmazsin bőrből készültek s azért voltak szükségesek, hogy a sólymok ne legyenek szórakozottak s hogy a felugrott, vagy felreppent vad után — a midőn a zsinór segélyével a sapkát fejükről lerántották — nagyobb vadászkedvvel repüljenek.

¹ Egy ilyen jelenetet örökít meg van der Straet János festőnek († 1695-ben Flórenczben) a XVI. századból származó rézmetszete. Kleinpaul, id. m. I. k. 245. l.

² Turul, 1892. évf. 14. l.

Ez alkalommal csak egy heraldikai szempontból érdekes mozzanatra terjeszkedem ki. A vadász-sólyom^a tulajdonosának nagyon becses jószága volt; úgy a külföldi, mint a hazai krónikák mesés összegeket jegyeztek fel, melyeket egyes kiválóbb példányokért fizettek. II. Lajos királyunk állítólag 40,000 aranyat fizetett az akkori egri püspöknek egy vadász-sólyomért. A sólyomvadászatok fénykorában, társas összejöveteleknél, a becses vadász-sólymoknak is egész csapata került együvé. Hogy tehát tulajdonosaik saját sólymaikat másokétól megkülönböztessék, egy bronzgyűrűvel kisdéd, saját címerekkel ellátott címerpajzsot illesztettek a sólyom lábaira. A németek, kik ezen 18—20 mm. hosszú címerpajzsok eredeti rendeltetését első² ösmerték fel, több ilyennek leírását közlik szaklapjaikban¹ a trieri püspök, a Salm grófok, Montmorency grófok stb. címereivel. Ezen kis pajzsok mind a XIII—XIV. századból származnak.

Hátra volna még ezen címerek *hátteréről* is szólani. Elhúnyt heraldikusunk, báró Nyáry Albert felhívta már erre a textil-ipar tanulmányozásával foglalkozó szakférfiak figyelmét, és méltán, mert ezek legtöbbje keretmezejének egyes damasz-

¹ Der Deutsche Herold, 1892. évf. 106. l., 1894. évf., 122. l.

kolását, egynémelyike klasszikus szépségű virág és szőnyegdíszítéseket tüntet fel.

Ezek szakszerű méltatását — értekezésem így is hosszúra nyúlván — ezúttal én is mellőzöm, annyival inkább, mert ezt külön tanulmány tárgyává tenni, az összes fenmaradt Zsigmondkori címmerlevelek hasonmásban publikálását megelőzőleg, időelőtti volna. Most csak az armálisok címerei megett látható díszítések helyes magyar heraldikai elnevezésére szoritkozom. Jeles tudósunk, Nagy Iván ezt «szőnyegnek» nevezi, mi, kik újabban heraldikával foglalkozunk: «háttérnek». Amaz elnevezés speciálisabb, ez általánosabb. Ha csak a Zsigmondkori címmerlevelekre kellene ezt alkalmaznunk, úgy a szőnyegnél, kárpitnál, találébb kifejezést alig találhatnánk, mert ezen armálisok címereinek hátterei mind szőnyeget ábrázolnak, melyekre a közelmúlt élő heraldika korában a fegyvernök a béke és nyugalom napjaiban a vár lovagtermében a nemes úr címeres pajzsát és sisakját függesztette. De a heraldikai műnyelv, műkifejezés szabatos megállapításánál minden kor szokását és divatját tekintetbe kell vennünk. Nem lehet figyelmen kívül hagynunk a XVI—XVII. századból származó armálisokat sem, a címmer megett s mellett álló alakokkal, díszkapuzatokkal, melyekre már a «szőnyeg» kifejezés nem alkalmazható, sem a XVIII. századból származotta-

kat, hol díszes függönydraperiák közül előtűnő idillikus tájképek, várromok, kastélyok, erdőszélén, patakpartján álló vizimalmok képezik a címér háttérét. S ha mindezeket tekintetbe vesszük, a «*háttér*» kifejezés az, mely armálisok címereit környező díszítéseknek legjobban megfelel.

Ezzel befejeztem a Zsigmondkori címérlevelek jellemzésére vonatkozó megjegyzéseimet. Talán hosszasan is elidőztem azok szemléleténél, de a heraldikus sohasem tarthatja elégnek azok tanulmányozását, mert azok mindenkor örök-szép emlékei maradnak a magyar heraldikának.
